1.

1956-ról
Hamvas Béla

Hogy mi történik ma itt, azt tudjuk. Ezerkilencszázötvenhatot az egész irodalom, az egész sajtó, a zene, a festészet, a művészet, a társadalom, a tudomány, a politika elárulta. Minek árulta el? Annak, hogy élni csak kell. Senki se mert meghalni, mint az orosz tankok alatt a munkások és a diákok és a gyermekek. Költő, író, szobrász, zenész, festő, orvos, tanár, mérnök, miniszter, katona, paraszt, munkás. Soha még nép nem volt ilyen elhagyatott. Semmiféle vagyon, ház, hatalom nem ér annyit, mint amennyit mindezért most fizetni kellett. Nincs az életnek olyan mélysége és magassága, amely ez alatt az árulás alatt ne roskadna össze.

Egy év múlva már úgy éltek, mintha semmi sem történt volna.

Mintha e hitvány és korrupt, nyomorult és züllött, tisztátalan és aljas népben egyszer, egyetlenegyszer és egyedül, az egész földön egyes-egyedül nem ragyogott volna fel az igazság, és nem mondta volna ki egyszerre és egyhangúlag mindenki, aki itt él, kétszázszoros túlhatalom ellenére. Aki ezt elárulta, az már nem hitvány és nem aljas és nem korrupt és nem nyomorult. Tovább élnek és énekelnek és festegetnek és szónokolnak és tanítanak. Tényleg semmi sem történt?

Évek óta azon gondolkozom, ha még valaha a történelemben az igazság szóhoz jut, mit fognak mondani arról az időről, ami ezerkilencszázötvenhatot követte, azokról az emberekről, akik zenét komponáltak és képeket állítottak ki, és színpadon játszottak, jóízűen ettek és ittak, ahelyett, hogy fogukat csikorgatták volna. Nem írni több mint írni. Ahelyett, hogy elvonultak volna kapálni és fát vágni, édes volt nekik az érvényesülés és a pénz.

Eleinte azt hittem, hogy a mai nevek csak azért maradnak fenn, hogy azokat még ezer év múlva is leköpjék. De túl jól ismerem a magyarokat. Azonnal elkezdtek mentségeket koholni, elkezdtek sugdolózni, hogy mennyire szenvednek, miközben vastag összegeket gyúrtak zsebükbe, a libapecsenyén hízott vértanúk. Fogadok, hogy a történelembe mint mártírokat jegyzik fel őket, e koszos és ripők söpredékét, dicsőítik egymást, és bevezetik egymást a

történelembe, óvatosan Berzsenyi és Csokonai, Petőfi, Bartók, Csontváry, Arany és Kemény közé, ahelyett, hogy rémpéldaként mutatgatnák őket a panoptikumban: íme, akiknek drágább volt a selyem nyakkendő, mint ezerkilencszázötvenhat. Mintha életnek lehetne tartani azt, amit ezek élnek, mintha költészet és zene és dráma lenne az, amit ezek csinálnak, mintha lehetne ilyen feltételek között élni akárcsak hivatalban, vagy gyárban.

Persze, élni csak kell. Nagyon nehéz. De ha nagyon nehéz, hát nagyon nehéz. Elrejtőzni és hallgatni, és napszámos munkát vállalni, és fogakat összeszorítani, és nem lázadni, vagyis igenis lázadni, és nem engedni, és átkozott és bőszült görcsben élni, és nem engedni. Hol van ma az a név, börtönökön kívül, amely nem ragad a mocsoktól?

„Semmi szent nincs, amit ez a nép ne gyalázott volna meg, ne süllyesztett volna hitvány eszközzé, és ami a barbárok között is égi tiszta marad, azt ezek a huncut vadak iparként űzik, és nem is tudnak mást – ahol az embert megalázzák, ott már nem tud másként élni, mint saját érdekéért, saját hasznát keresi, és nincsen benne többé szív, még akkor sem, ha ünnepel, vagy ha szeret, vagy ha imádkozik."

(Hölderlin)

Majd igazolják őket. Lemosogatják őket, bekerülnek a lexikonba, az irodalom- és a kultúrtörténetbe, mint akik magas esztétikai értékeket valósítottak meg. Milyen történelem ez?

2.

Az ősök útja és/vagy az istenek útja

Az ősök útja és az istenek útja
Hamvas Béla

Apáimtól hallottam, hogy az embernek két útja van: az ősök útja és az istenek útja. Így szól a keleti szent könyv: az ősök útja a családoké, a nemzeteké, a törvényeké, az emberiségé. Mindnyájan ezen járunk, amíg nevelnek bennünket és tanulunk. Ezen járunk, amikor nyelvünket és szokásainkat tiszteljük, amikor emberi hivatásunkat betöltjük. Az istenek útja a lelkiismereté. Mindnyájan erre lépünk, amikor kiemelkedünk abból, amit tanultunk, s amikor azt tesszük, ami túl van a nyelven és szokáson és törvényen és családon és nemzeten, és amikor betöltjük feladatunkat, amivel bennünket az Isten bízott meg.

A két út hosszú időkig egy vagy legalábbis párhuzamos. De van idő, amikor a kettő egymástól eltér. Sohasem az istenek útja hagyja el az ősökét, hanem mindig az ősök útja hagyja el az istenekét. És ha, mint ma, a két út között a távolság egyre nő, és ha, mint ma, az ősök útja már éppen az istenek útjával ellenkező, kell valakinek jönni, aki azt mondja: megállj!

Tiszteld őseidet, szól Hieroklész, a püthagoreus, de mit teszel akkor, ha ezek az ősök önmagukhoz méltatlanok lettek? Ha az isteni törvény emezt parancsolja, az ősök pedig amazt parancsolják, engedelmeskedj annak, amelyik jobb, légy engedetlen őseidhez, tagadd meg őket, és ne fogadj el mást, csak az isteni törvényt.

Így szólt valaki kétezer-ötszáz évvel ezelőtt. De így kellene szólnia ma is. Hadat kell üzenni azoknak, akiknek mindazt, amink van, köszönhetjük! Tőlük kaptuk gondolatainkat és történeteinket és földünket és törvényeinket. Össze vagyunk kötve velük a nemzet, a szokás, a faj, a vér szálaival. De az embernek választania kell az ősök útja és az istenek útja között. Sohasem lehet kétség, hogy melyik a helyes. Légy, ha kell, engedetlen, bármily nehéz szívvel teszed, ó, Ardzsuna, fogj fegyvert, mert az istenek a te oldaladon állnak!

Testvéreid, rokonaid, sógoraid, barátaid állanak veled szemben, azt a nyelvet beszélik, amit te. De jaj neked, ha most visszarettensz! Jaj, ha gyáva vagy!

Már nem arról van szó, hogy saját véred ellen hadba szálltál, hanem arról, hogy végre kell lenni valakinek, aki jelt ad. Eszköz vagy az istenek kezében, nem gyarló ember. Már nem vagy magadé. Nem érted? Az ember az isteneket nem érti. Ne érts, de engedelmeskedj. Az ősökkel szemben való engedetlenség csak úgy bocsáttatik meg, ha az isteneknek engedelmeskedsz. A te hűtlenséged az ősökhöz megbocsáttatik neked, mert hű vagy az istenekhez. Amit vállaltál, nehéz sors. Eredj, Ardzsuna, mutasd meg nékik az istenek útját!